

5. Özellik değer yükleme

Aşağıda B konuşucusunun ürettiği edilgen yapıyı inceleyelim:

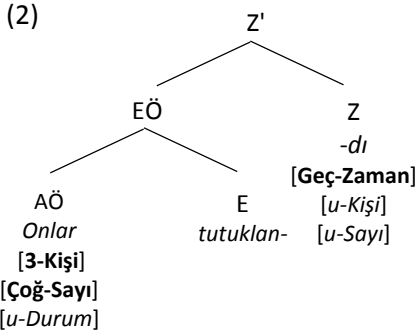
(1) A KONUŞUCUSU: Kızılay'daki eylemde öğrenciler mi tutuklandı?

B KONUŞUCUSU: Evet, sadece onlar tutuklandı.

Burada söylem üçüncü kişi çoğul adılının, üçüncü kişi çoğul *öğrenciler* anlatımını gerekli kıldığını ve geçmiş zaman biçim birimi (-DI) olayın geçmişte olduğunu belirlemektedir. Öyleyse *onlar* ögesinin kişi/sayı özellikleri ve *tutuklandı* ögesinin geçmiş zaman özelliği, bu ögeler türetime girmeden önce belirlenmiş olmalıdır. Bunun tersine *onlar* adılının durum özelliği (yalın) ve *tutuklandı* eylemine yüklenen kişi/sayı özelliği türetim sırasında uyum işlemi yoluyla belirlenmektedir. Örneğin, eğer özne birinci kişi tekil adılsa uyum yoluyla eylem birinci kişi tekil olmalıdır: *Ben tutuklandım*. Eğer *onlar* ögesi geçişli bir eylemin nesnesi olarak kullanılıyorsa, bu öge yalın değil (*onlar*), belirtme durumu biçimi yani *onları* olacaktır: *Polisler onları tutukladı*.

Buna göre, *onlar* gibi adil anlatımlarının sözdizimine ϕ -özellikleri (kişi ve sayı özellikleri) ile girdiğini varsayabiliriz. Ancak bunlar durum özelliklerine ilişkin henüz **değer yüklenmiş** değildir. Burada *onlar* sözcüğünün türetime şu özelliklerle girdiğini varsayabiliriz: [3-Kişi, Çoğ-Sayı, u-Durum]. Benzer olarak çekimli Z kurucuları türetime zaman özelliği değeri yüklenmiş olarak girmektedir. Ancak kişi ve sayı ϕ -özellikleri henüz değer yüklenmemiştir. (çünkü bu değerler hedefe uyum yoluyla yüklenecektir). Bu, Z'nin türetime şu özelliklerle girdiğini göstermektedir: [Geç-Zaman, u-Kişi, u-Sayı]. Şimdi (1b)'nin türetiminin nasıl gerçekleştiğini ele alalım.

Onlar adılı *tutuklandı* edilgen eyleminin tümlecidir ve bu eylem ile birleşerek *onlar tutuklandı* biçimini oluşturur. Daha sonra EÖ, Z ile birleşerek (2)'deki yapıyı oluşturur. (Burada değer yüklenmiş özellikler koyu ile gösterilmekte, değer yüklenmemiş özellikler yatık ile belirtilmiştir):

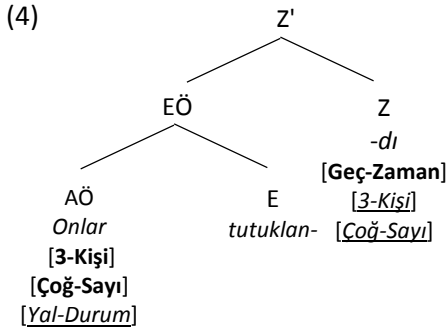
Bu noktada, Z) uygun hedef (goal) aramaktadır. *Onlar* için potansiyel hedef k-buyuran alan içinde olmalıdır. Sondadaki (prope) değer yüklenmemiş ϕ -özelliklerine hedef sayesinde değer yüklenmektedir.

(3) Uyum

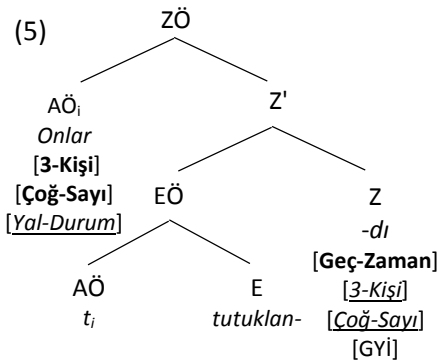
Bir sonda yerel bir alanda bir hedef ile uyuma girdiğinde

- Sondadaki değer yüklenmemiş (kişi ve sayı) ϕ -özellikleri değer yüklenir duruma dönüşür (yani hedefteki o özelliklerin bir kopyası olan değeri yüklenmektedir)
- Hedefteki değer yüklenmemiş durum özelliği değeri yüklenir (yani sondanın durumuna bağlı bir değeri yüklenir, örneğin eğer sonda çekimli Z ise yalın durum yüklenir).

(3)'deki uyumun özelliklerini temel alarak şimdi (2)'deki türetimin uyum uygulandığı durumdaki aşamasına dönelim. (3i)'deki ϕ -özelliklerinin değer yükleme işleminin bir sonucu olarak değer yüklenmemiş [u-Kişi, u-Sayı] kişi/sayı özelliklerine, *onlar* ögesinde bulunan [3-Kişi, Çoğ-Sayı] değerleri yüklenmektedir. Aynı zamanda (3ii)'deki durum değeri yükleme yoluyla, hedefteki değer yüklenmemiş durum [u-Durum] özelliğine Z-sondası tarafından yalın durum değeri yüklenmektedir. Böylece (2)'deki yapıdaki uyum işlemi (4)'teki yapıyı doğurmaktadır. (Burada altı çizili özelliklere uyum yoluyla değer yüklenmiştir):

Böylece tüm özelliklere değer yüklendiğinden, türetim dağıtımında sesbilime gönderilebilir, böylece üçüncü kişi çoğul geçmiş zaman *tutuklandı* biçimi SB'ye gönderilmiş olur. Aynı şekilde, *onlar*'daki tüm özellikler bu noktada zaten değer yüklü olduğundan *onlar* ögesi yalın çoğul üçüncü kişi olarak dağıtıma girer. Ancak (4)'teki türetim daha tamamlanmış değildir. Z'deki GYİ (EPP) özelliği *onlar* ögesinin taşınmasını sağlar. Böylece ZÖ oluşur.

Yorumlanamaz Özellikler ve Özellik Silme

durum ve uyumun nasıl çalıştığı ile ilgili olarak başkaca durumlar vardır. Bunlardan biri, türetime bazı özelliklerle giren birimler zaten değer yüklenmiş durumdadır, diğerleri ise değer yüklenmemiş durumdadır. Örneğin (5)'te Z türetime zaman özelliği ile girmiştir, ancak ϕ -özellikleri (kişi ve sayı) değer yüklenmiş değildir. *Onlar* ise türetime ϕ -özellikleri ile girmekte ancak durum özellikleri değer yüklenmiş değildir. Bu şu soruyu akla getirmektedir: Hangi özellikler türetime ilk olarak girdiklerinde değer yüklenmiştir? Bunun nedeni nedir? Chomsky (1998) değer yüklenmiş ve değer yüklenmemiş dilbilgisel özellikler ile bunların **yorumlanabilir** dilbilgisel özellikleri (yani anlamsal yorumda oynadıkları rol anlamında) ve **yorumlanamaz** özellikler (yani anlamsal yorumda herhangi bir rol oynamaması anlamında) arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Örneğin, *onlar* gibi bir adılın durum özelliği yorumlanamazdır. Bunun nedeni, özne olan bir adıl yalın, tamlayan, belirtme olarak ortaya çıkması köşeli ayraç içindeki tümceciğin türüne bağlıdır. Anlamla ilgili değildir:

- (6) (a) Ben [onlar tutuklandılar] sanıyordum
 (b) Ben [onları tutuklandı] sanıyordum
 (c) Ben [onların tutuklandığını] sanıyordum.

Ancak tersine adılların kişi/sayı/cinsiyet gibi ϕ -özellikleri yorumlanabilir. Çünkü örneğin birinci kişi tekil adıl *İ* ögesinin üçüncü kişi çoğul adıl *onlar* ögesinden farklı anlamı vardır. Yorumlanabilir ve yorumlanamaz özellikler Z'de bulunabilir.

- (7) a. Onlar şimdi çalışıyor / Onlar dün çalışıyordu
 b. Onlar yarın çalışacak / Onlar dün çalışacaktı

Z'de $-DI/\emptyset$ zaman özelliğinin seçimi tümcenin şimdi ya da geçmişte gerçekleşip gerçekleşmediğine göre belirlenir ve bu nedenle de zaman yorumlanabilir bir özelliktir. Ancak tersine, çekimdeki ϕ -özellikleri yorumlanamazdır. Bu durumu aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

Tablo 1. Yorumlanabilir ve yorumlanamaz özellikler

Kurucu türü	yorumlanabilir özellikler	yorumlanamaz özellikler
Z-kurucusu	zaman, görünüş, kip	Kişi ve sayı
AÖ	Kişi, sayı ve cinsiyet	durum

Eğer değer yüklenmemiş özellikler SB bileşeninde okunamaz ise (yani SB bileşeninde işlemlenemez ise), bu türetim boyunca her değer yüklenmemiş özelliğin değer yüklenmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Eğer bu gerçekleşmezse türetim çakışır (crash), çünkü SB bileşeni değer yüklenmeyen özellikleri sesletemez. Yapılar SB bileşenine gönderilirken diğer yandan da dilbilgisinin sözdizim bileşeninin tarafından üretilen her yapı eş zamanlı olarak anlamsal bileşene gönderilir. Yorumlanabilir özelliklerin anlamsal sunumda işlemlenebilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak yorumlanamaz özelliklerin hiçbir rolü bulunmamaktadır. Bunlar anlamsal bileşende okunamadıklarından, yorumlanamaz özelliklerin anlamsal bileşene girmemesini sağlayacak bir düzenleme gerekmektedir. Bunun için, Chomsky yorumlanamaz özelliklerin türetim sırasında silinmesi önerilmiştir, böylece bunlar anlamsal ve sözdizimsel bileşende görünür olmayacaklar, sadece sesbilimsel bileşende görünür olacaklardır.

(8) Özellik Silme

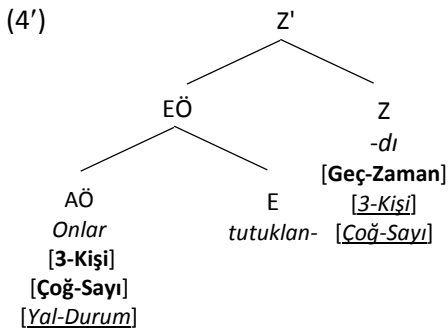
Yorumlanamaz özellikler özelliği içeren herhangi bir işlemde silinir ve bundan sonra da sözdizim ve anlam bileşeninde görünmez olurlar (ancak SB bileşeninde görünürdüler).

Özellik sözdizimde görünmez olmak için bir defa silindi mi bu, özelliğin bundan sonra etkin olmayacağı anlamına gelmektedir: Örneğin GYI özelliği bir defa silindi mi bir daha ögenin taşınması söz konusu olamaz. Yine bir adıl bir defa bir durum aldı mı bir daha alamaz. Chomsky bir kurucunun uyum, durum-belirleme ya da taşıma gibi bir işlem için etkin olmasının tek koşulunun bu ögenin silinmemiş yorumlanamaz özelliği olmasına bağlı olduğunu ve bir kere ilgili yorumlanamaz özellik silindi mi kurucunun ileriki işlemler için etkin olmayacağı anlamına geldiğini belirtmektedir.

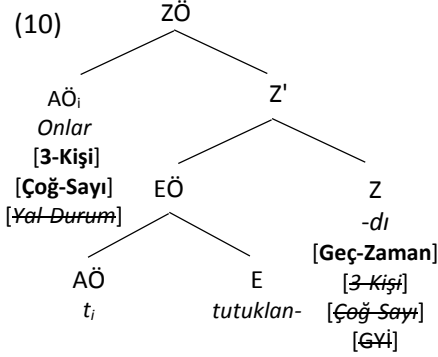
- (9) a. Ben [onları tutuklandı] sanıyordum
b. Ben [onların tutuklandığını] sanıyordum.

(9a)'da tümcecğin öznesi *onlar* ögesine ayrıçlı tümcecik içindeki herhangi bir kurucu tarafından durum yüklenemez. Bu nedenle de anatümcedeki *san-* eyleminden belirtme durumu almaktadır. Ancak (15b)'de *onlar* ögesine kendi tümcecği içinde tamlayan durum yüklenmiştir. Bundan sonra da ileriki işlemler bakımından etkin değildir artık. Bu yüzden belirtme durumu da yüklenemez.

Şimdi (8)'teki Özellik Silme'yi (4)'teki tümceye uygulayalım.

Z sondasının uyum özelliğine (3i)'deki özellikleri-değer yükleme işlemi aracılığıyla üçüncü kişi çoğul değeri yüklenir; *onlar* hedefinin durum özelliği (3ii)'deki durum değeri yükleme işlemi aracılığıyla yalın durum değeri yüklenir; ve Z'deki GYİ özelliği *onlar* hedefinin Gös-Z'ye taşınmasını sağlar. Ancak bu işlemler uygulanırken aynı zamanda da Özellik Silme işlemi uygulanır, sondadaki yorumlanamaz kişi, sayı ve GYİ özellikleri ve hedefteki yorumlanamaz durum özelliği silinir. Sonuçta(10)'daki yapıya ulaşılır:

(10)'e uygun olarak silinen yorumlanamaz özellikler anlamsal ve sözdizimsel bileşende görünür değildir, böylece *onlar* ve *tutuklandı* öğeleri durum ve uyum özellikleri içeren ileriki işlemler için etkin değildir. Ancak silinen özellikler SB bileşeninde görünür olarak kalacaktır. Böylece SB bileşeni silinen [yalın durum] özelliğini görecektir ve adil “onlar” biçiminde seslendirilebilecektir. Aynı biçimde SB bileşeni Z-kurucusunda silinen [üçüncü-kişi, çoğul-sayı] özelliğini görecektir ve *tutuklandı* olarak sesletilebilecektir.

(8)'deki varsayımdaki ilginç bir nokta da yorumlanamaz özelliklerin işlerini tamamlayınca silinmeleri durumunun şöyle bir sorunu bulunmaktadır. Eğer durum-belirleme (10)'da uyum ya da taşımadan önce uygulansaydı *onlar* adındaki yorumlanamaz durum özelliği etkin olmayacaktı ve adil uyum ya da taşıma için bundan sonra etkin olamayacaktı. Bu sorunun üstesinden gelmek için uyum, durum- belirleme ve Özellik Silme işlemlerinin tümünün (10)'daki Z-çemberinde eşzamanlı olarak uygulanması gerekir. Bu koşul aşağıda verilmiştir:

(11) Eşzamanlılık Koşulu

Belirli bir sondayı içeren tüm sözdizimsel işlemler eşzamanlı bir biçimde uygulanır.